

wojenne Gdyni, na podstawie relacji oficera I. Morskiego Pułku Strzelców Andrzeja Chudego i jego kolegów. Prezentację problemu kończy zestawienie bibliograficzne. Wskazane w nim archiwalia, dokumenty opublikowane, wspomnienia i relacje nieopublikowane, wspomnienia drukowane, leksykony, przewodniki, encyklopedie oraz opracowania dotyczące ukazanego problemu.

Prezentowana książka w istotnej mierze wzbogaca wiedzę o II wojnie światowej, a zwłaszcza o przestrzeni gdyńskiej. Zastępuje na uwagę przede wszystkim polemologów. Pełni istotną funkcję w budzeniu świadomości istoty i skutków wojny.

Andrzej Chodubski

Piotr Niwiński, *Działania komunistycznego aparatu represji wobec środowisk kombatantów wileńskiej AK 1945–1980*, Warszawa 2009, ss. 499.

W dziejach najnowszych Polski szczególną nośność poznawczą mają postawy i zachowania polityczne pozostające w opozycji do oficjalnych, ideologicznych założeń państwa, jak też stosunek do nich instytucji państwa, a zwłaszcza działania aparatu represji. W rzeczywistości tej wyjątkową społeczność stanowiło „środowisko wileńskie”, tj. kombatanci, konspiratorzy, partyzanci wywodzący się strukturalnie z Okręgu Wileńskiego AK. Tworzyły je osoby, które z działalnością wojskową nie miały już nic wspólnego, mimo że były wcześniej związane z AK. Społeczność ta oraz represje wobec niej są przedmiotem ciekawych poznawczych w prezentowanej książce.

Treść wykładu prezentuje się w układzie chronologiczno-problemowym. Wyodrębniono siedem rozdziałów zatytułowanych: I. Początki – Lata 1945–1947; II. Akcja „X” – 1948 rok; III. Kolejne opracowania „Centrala 1949–1956”; IV. Kolejne opracowania. Teren 1949–1956; V. Rozpracowanie środowiska po 1956 roku. Kierunki i sposoby działalności aparatu represji; VI. Przykładowe opracowania po 1956 roku; VII. „Oni”: funkcjonariusze i agentura. Wykład poprzedza „Wstęp”, w którym Autor wskazuje na okoliczności, zająca się poznawczo tym problemem oraz na zasadność jego rozpoznawania naukowego.

Wskazuje się na bazę źródłową, a zwłaszcza archiwalia wytworzone przez instytucje służby bezpieczeństwa, obecnie znajdujące się przede wszystkim w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej; podnosi się problem ich wiarygodności oraz konfrontowania z innymi źródłami wiedzy o aparacie represji i jego działalności. We wstępie dostarcza się objaśnień terminologicznych używanych w instytucji służb bezpieczeństwa, m.in. takich jak agent, informator, tajny współpracownik, konsultant, kontakt obywatelski, kontakt operacyjny, kontakt poufny, kontakt służbowy, rozpracowywanie, lokal kontaktowy, perlustracja, obserwacja bezpośrednia.

Określając cel badawczy wskazano na potrzebę ukazania zewnętrznych działań dezintegrujących środowiska kombatanckiego, których efekty odczuwane są i obecnie; wykazanie działalności aparatu represji, ukierunkowanego na skłócenie ludzi, sianie w środowisku wzajemnej nieufności, podważanie wiarygodności. Zadaniem poznawczym stało się ukazanie działania jednego z mechanizmów rządów totalitarnych w okresie Polski Ludowej. Na przykładzie środowiska wileńskiego podjęto próbę ukazania mechanizmów kontroli społeczeństwa przez służby specjalne. Zauważa się, że z Wileńskiego podczas powojennej ewakuacji wyjechało ok. 200 tys. ludzi; w latach 1949–1956 byli oni poddani obserwacji aparatu represji, a z tego ok. 20 tys. poddano szczegółowemu rozpracowaniu.

Istotę problemu poznawczego, zawartego w rozdziale pierwszym podzielono na dziewięć ogniw: 1. Aparat represji; 2. Okręg Wileński – zarys historii; 3. Na nowych terenach; 4. Pierwsze próby rozbicia; 5. Próba rozbicia oddziałów; 6. Rozpracowanie „Zachód”; 7. Kolejne rozpracowanie partyzantów; 8. Rozpracowanie „Zdobycy”; 9. Inne rozpracowania. W wykładzie przypomina się ogniwa tworzenia i reorganizacji aparatu bezpieczeństwa, odwołując się do dekretu Krajowej Rady Narodowej z 21 lipca 1944 r. powołującego Resort Bezpieczeństwa Publicznego, który w styczniu 1945 r. przemianowano na Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Jego funkcjonowanie strukturalne poddawano wielu modyfikacjom; początkowo podzielony był na 11 departamentów. Departament I zajmował się przede wszystkim kontrwywiadem. Na szczeblu centrali tworzyło go 8 wydziałów. Pierwszy z nich zajmował się walką ze szpiegostwem niemieckim

i pozostałościami podziemia nazistowskiego w Polsce; drugi – wywiadem krajów anglosaskich (z wyjątkiem USA); trzeci – krajami romańskimi (m.in. Francją, Belgią); czwarty – krajami skandynawskimi, Bałkanami oraz Bliskim i Dalekim Wschodem; piąty – Stanami Zjednoczonymi oraz Ameryką Środkową i Południową; szósty – siatkami wywiadowczymi polskich ośrodków emigracyjnych oraz wywiadem organizacji podziemnych w okresie okupacji i współczesnych oraz problemami rozpracowywania repatriacji i filtracji repatriantów; siódmy – cudzoziemcami na terenie Polski; nadto istniały: Wydział Ogólny zajmujący się kancelarią, sprawami personalnymi, sprawozdawczością oraz Wydział „O” – mający zadanie prowadzenia obserwacji zewnętrznej placówek dyplomatycznych państw zachodnich oraz ich pracowników. W prezentacji zagadnienia poznawczego ukazuje się struktury organizacyjne poszczególnych departamentów oraz ogniwa ich reorganizacji.

Wskazuje się ogniwa istnienia Polskiego Państwa Podziemnego. Przypomina się, że na Wileńszczyźnie pierwsze z nich tworzono w październiku i listopadzie 1939 r. W końcu listopada 1939 r. powstał Okręg Wileński. W prezentacji zagadnienia dostarczone bogatej warstwy faktograficznej o postawach, zachowaniach konspiratorów i partyzantów, doświadczających rzeczywistości wojennej oraz też powojennej, a w tym w sytuacji ewakuacji w przestrzeń odbudowującej się Polski, m.in. w pasie od Szczecina do Olsztyna oraz na Dolnym Śląsku. W marcu–kwietniu 1946 r. zaistniała pierwsza próba rozbicia struktur Okręgu Wileńskiego przez UPA. W prezentacji dostarcza się analitycznej wiedzy faktograficznej o działalności i zachowaniach ludzi wileńskiej partyzantki.

W rozdziale drugim analitycznie zaprezentowano „Akcję X”, prowadzoną w 1948 r. Wyodrębniono w niej ogniwa: 1. Początek akcji; 2. Aresztowania wśród oficerów Komendy Okręgu; 3. Dalsze aresztowania; 4. Plany dodatkowe – modyfikacja pierwotnych założeń; 5. „Szerokie sieci”; 6. „Zawężenie sieci”; 7. Praca na poziomie powiatów; 8. Zasadzki, Śledztwo; 10. Metody śledztwa; 11. Zarzut współpracy z Niemcami; 12. Śledzenie i ustalenie danych; 13. Wątek Operacji „Cezary”; 14. Ostatnie aresztowania; 15. Masowość represji; 16. Proces pokazowy; 17. Warunki w więzieniu; 18. Zakończenie „Akcji X”.

Wskazuje się tu, że działalność aparatu represji wobec środowiska wileńskiego zaczęła się intensyfikować pod koniec 1947 r. Wśród odpowiedzialnych za prowadzenie dotychczasowych rozpracowań funkcjonariuszy zaczęła wykuwać się myśl, iż mają do czynienia z szerszym zjawiskiem niż tylko lokalne inicjatywy wileńskie. Te podejrzania skumulowały się w „centrali”, gdzie zaczęto opracowywać wstępne założenia planu, mającego na celu skoordynowanie uderzenia w niepokorne środowisko wileńskiej AK (s. 65). W pierwszej połowie 1948 r. rozpoczęto bezpośrednio przygotowania do akcji, mającej na celu rozbięcie środowiska, będącego w rzeczywistości siatką Okręgu Wileńskiego. Dane o siatce wileńskiej zebrano metodami operacyjnymi. Szacuje się, że w ramach „Akcji X” represjom poddano ok. 6 tys. osób (s. 118).

W rozdziale trzecim, przedstawiono rzeczywistość represyjną z lat 1949–1956. W prezentacji problemu wyodrębniono ogniwa: 1. Sprawa „Krzysztofa”; 2. Rozpracowanie Obiektowe „Goniec”; 3. Opracowanie „Herkules”; 4. Rozpracowanie Obiektowe „Podróźni”; 5. Rozpracowanie Obiektowe „Zbieracze”; 6. Opracowanie „Krata”; 7. Opracowanie „Ciemni”; 8. Rozpracowanie Obiektowe „Brygada”; 9. Opracowanie „Dąb”; 10. Opracowanie „Etap”; 11. Operacja „Cezary” – wątek wileński; 12. Opracowanie kryptonim „88”; 13. Opracowanie „Centro”.

Wskazuje się tu, że „Akcja X” nie zakończyła planu rozpracowanie środowiska wileńskiego. Była, co prawda, największą tego typu operacją, ale raczej dała asumpt do dalszej pracy niż stała się jej końcem. Siatka Okręgu Wileńskiego okazała się bardzo liczna, dobrze zakonspirowana, a przez to szczególnie groźna dla nowej władzy. W prezentacji problemu dostarcza się wiedzy faktograficznej o akcjach prowadzonych przez aparat represji i jego skutkach.

Obok akcji represyjnych prowadzonych przez tzw. centrale, działalność tę prowadzono w „terenach”. Jej prezentację zarysowano w rozdziale czwartym wyodrębniając ogniwa: 1. Opracowanie „Niemen/Ag. 58/48”; 2. Rozpracowanie Obiektowe (RO) „Lidia”; 3. RO „Kino”; 4. RO „Eleonora”; 5. RO „Nielegalna Grupa Wileńska”/ „Wilejka”; 6. RO „Śmiały”; 7. RO „Jeleni”; 8. Inne opracowania terenowe; 9. Rozpracowania indywidualne; 10. WUBP Gdańsk; 11. Zbieranie wiadomości o AK; 12. Współpraca z Niemcami;

13. Prowokacje; 14. Informacja wojskowa; 15. Służby sowieckie.

Wskazuje się tu, że w terenie realizowano opracowania głównie dotyczące osób zamieszkujących dany teren, z reguły bez uwzględniania ich wcześniejszego przydziału organizacyjnego. Była to raczej forma „zabezpieczenia” terenu niż opracowanie poszczególnych struktur konspiracyjnych (s. 187).

W prezentacji zagadnienia podkreśla się, że ważnym elementem w pozyskiwaniu wiadomości przez aparat represji było gromadzenie informacji o kontaktach środowiska wileńskiego z Niemcami. Temu celowi podporządkowania została m.in. działalność agenturalna TW „Gumka” (s. 255).

Kierunkom i sposobom działalności aparatu represyjnego po 1956 r. poświęcono rozdział piąty. Wyodrębniono w nim kwestie: 1. Pogrzeb „Wilka”; 2. Sprawa ZBoWiD; 3. Sprawa Adama Boryczki; 4. Praca historyczna – niebezpieczeństwo dla komunistycznej propagandy; 5. Spotkania towarzyskie; 6. Repatrianci; 7. Dezintegracja; 8. Sprawdzanie po latach; 9. Wy tłumaczenie działalności – lata sześćdziesiąte; 10. Środowisko gdańskie; 11. Środowisko olsztyńskie; 12. Pojedyncze rozpracowania; 13. Współpraca z Sowietami; 14. Po 1980 roku. Wskazuje się tu, że „Rok 1956 i związane z nim zmiany polityczne oraz strukturalne w ramach aparatu represji nie przerwały procesu rozpracowywania środowiska wileńskiego. Zmieniła się struktura służb bezpieczeństwa, priorytety, ale środowisko ciągle było pod obserwacją. Wytyczne, które zaczęły funkcjonować w resorcie wskazywały na wzrost aktywności tych elementów akowskich, próby nawiązywania kontaktów i organizowania spotkań. Zjawisko to nasiliło się szczególnie po październiku 1956 r. Były to przede wszystkim: próby siania nienawiści oraz walka o opanowywanie kierowniczych stanowisk w aparacie administracyjnym, państwowym i społecznym (s. 262–263).

Jednym z ważnych problemów, przed którym stanął po 1956 r. aparat represji była akcja zbierania i porządkowania wiedzy o działalności Okręgu Wileńskiego. W prezentacji zagadnienia dostarcza się bogatej faktografii dotyczącej przygotowywania opracowania historycznego o działalności AK na Wileńszczyźnie.

Przypomina się, że w 1956 r. aparat represji, Departament III wydał „Instrukcję”, w której

określono wytyczne dotyczące „opracowania repatriantów”. Wskazywano, w niej: „Od sierpnia 1955 r. trwa repatriacja Polaków z ZSRR. Obejmuje ona w dużej mierze b. więźniów obozów i zakładów karnych. Wśród repatriantów są działacze „delegatury rządu londyńskiego i AK z lat okupacji, członkowie nielegalnych organizacji antyradzieckich, wielu z nich łączy przyjaźń i więź organizacyjna stworzona w obozach, w transporcie do kraju. Często zachowują po powrocie do kraju żywe kontakty osobiste i korespondencyjne. Są fakty grupowego osiedlania się b. AK-owców z Wileńszczyzny w jednej miejscowości. Fakty te stwarzają szereg niebezpieczeństw” (s. 297). W opinii aparatu represji gdańskie środowisko wilnian było uważane za jedno z najbardziej aktywnych (s. 357).

W prezentacji problemu zauważa się, że 1980 rok, zmiana priorytetów pracy polskiej „bezpieki” nie zakończył definitywnie rozpracowywania środowisk wileńskich (s. 332).

Swoistą egzemplifikację działalności aparatu represji środowiska wileńskiego po 1956 r. zaprezentowano w rozdziale szóstym, gdzie wyodrębniono ogniwa: 1. Opracowanie „Dezterter”; 2. Opracowanie „Mściwy” i „Cecylia”; 3. Opracowanie „Baza”; 4. Opracowanie „Sabina”; 5. Rozpracowanie Obiektowe „Tunel”; 6. Rozpracowanie Obiektowe „Nieznany”; 7. Losy materiałów. Prezentację problemu wzbogacano materiałami faktograficznymi (ss. 24 nlb). Prezentuje się w nim przede wszystkim osoby związane z działalnością w ramach AK na Wileńszczyźnie, dokumenty działalności wytworzone przez aparat represji, miejsca śladów działalności konspiracyjnej, jak też agentów, współpracowników i aktywistów tego aparatu.

Zauważa się tu, że zachowało się mało materiałów archiwalnych dotyczących inwigilacji środowiska wileńskiego. Niszczono je nierzadko na bieżąco, kiedy w opinii oficera prowadzącego nie przedstawiały już wartości operacyjnej (s. 391).

W refleksji uogólniającej ukazano problem funkcjonariuszy i agentury aparatu represji, co zarysowano w formie zagadnień: 1. Funkcjonariusze; 2. Sieć informacyjna „bezpieki”; 3. Sposób werbunku; 4. Kiedy werbowano?; 5. Nieudane werbunki; 6. Agenci; 7. Sposób działania; 8. Dokumentacja.

W prezentacji zagadnienia przypomina się sylwetki funkcjonariuszy zajmujących się problemem

inwigilacji środowiska wileńskiego; zauważa się, że Gdańsk obok Warszawy był najbardziej „wyspecjalizowany” w represjonowaniu tego środowiska, to tutaj powstawały najbardziej cenione analizy. Przygotowywali je właśnie funkcjonariusze gdańskiej „bezpieki” (s. 394). Na ok. 200 osób szacuje się agentów zwerbowanych spośród środowiska wileńskiego. Przed werbunkiem chroniła wiele osób przynależność do PPR (PZPR). Werbunek zazwyczaj przeprowadzano w konkretnym celu, czyli wówczas, kiedy osoba była potrzebna do rozpracowywania danego środowiska. Istotną siłą sprawczą były tzw. materiały kompromitujące daną osobę. Agentami zostawały osoby cieszące się powszechnym poważaniem środowiska, a w tym oficerowie AK (s. 410).

W prezentacji problemu scharakteryzowano typową „teczkę” agenta. Składała się ona z dwóch podstawowych części: personalnej i roboczej. W pierwszej obok podstawowych danych osobowych przechowywano własnoręcznie sporządzone zobowiązanie do współpracy oraz dokumenty kompromitujące, na bazie których dokonano werbunku; wobec sprawdzania wiarygodności działalności agenta zachowywano raporty i doniesienia sporządzone przez innych informatorów. W tezcze roboczej przechowywano sprawozdania, informacje z realizacji wyznaczonych mu zadań oraz opinie o sposobie ich wykonania. Doniesienia zazwyczaj były pisane w osobie trzeciej (s. 434).

Refleksyjny, podsumowujący ogląd prezentowanego problemu zawarto w „Zakończeniu”. Przypomina się tu, że Okręg Wileński był jednym z najbardziej rozbudowanych części Polskiego Państwa Podziemnego. Jednym z głównych powodów takiego stanu rzeczy była specyficzna sytuacja okupacyjna. W 1939 r. wywołała ona w społeczeństwie Wileńszczyzny bunt i chęć walki z wrogiem, zaczęły tworzyć się organizacje konspiracyjne; wśród nich szczególną aktywność ujawniła Armia Krajowa. Po ogłoszeniu ustaleń jałtańskich w 1945 r. komenda Okręgu Wileńskiego AK podjęła decyzję o ewakuacji. W nowej rzeczywistości politycznej zakładano ograniczyć się do utrzymania kadrowej sieci konspiracyjnej, złożonej z najbardziej doświadczonych żołnierzy i oficerów, którzy mogli w razie konieczności dość szybko zmobilizować znacznie większe grupy konspiratorów. Działalność bieżąca została bardzo ograniczona i skupiona przede

wszystkim na prowadzeniu wywiadu na rzecz Sztabu Naczelnego Wodza oraz koordynowaniu (od 1946 r.) działalności zbrojnej, przez mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszkę” i podległe mu 5 i 6 Brygady. Oddziały te miały stanowić kadre ewentualnego szerszego ruchu partyzanckiego, a nie prowadzić szeroką działalność bojową (s. 438). W sytuacji odkrycia tej działalności aparat bezpieczeństwa publicznego podjął działania na rzecz likwidacji wszelkich przejawów tej działalności.

W 1948 r. realizowano zadanie przez „Akcję X”. W polu inwigilacji aparatu represji znalazło się ok. 200 tys. osób, wywodzących się z Wileńszczyzny, zamieszkujących w granicach państwa polskiego określonych w 1945 r. W ramach akcji aresztowano ok. 6 tys. osób. W latach 1949–1956 prowadzono działania mające na celu „rozbicie i zastraszenie” środowiska wileńskiego. Przebywające w więzieniach osoby traktowano w sposób szczególnie okrutny (s. 439). Po przemianach politycznych 1956 r. działania środowiska wileńskiego, zwłaszcza mającego przeszłość akowską nie spotkały się z akceptacją władz, a pozostawały w polu uwagi inwigilacyjnej aparatu represji; zauważa się, że „pochodzenie” wileńskie nie ułatwiało życia.

Zauważa się, że doświadczenie życiowe społeczeństwa wileńskiej jest barierą w jego konsolidacji. Środowisko kombatanów wileńskich AK funkcjonuje w dwóch strukturach – Okręgu Wileńskiego Światowego Związku Żołnierzy AK i Okręgu Wileńskim „Wiano”.

Integralną część prezentacji problemu poznawczego stanowi „Bibliografia”. Zwracają w niej uwagę archiwalia, które były podstawą charakteryzowania poszczególnych zagadnień. W istotnym stopniu wzbogacają je źródła drukowane, relacje i wspomnienia niepublikowane, wspomnienia i relacje opublikowane, opracowania niepublikowane oraz literatura przedmiotu (publikacje książkowe i artykuły).

W książce zamieszczono też Aneks, ukazujący materiały wytworzone przez aparat represji, który jest interesującą warstwą ilustrującą prezentowane zagadnienia. Na uwagę zasługuje też zawarty w pracy Indeks nazwisk; pełni on ważną funkcję w lekturze prezentowanych zagadnień.

Książka zasługuje na uwagę znawców dziejów najnowszych, a w tym zajmujących się rozpoznawaniem postaw, zachowań ludzi, jak i determi-

nowaniem oraz dyskredytowaniem ich przez instytucje i organy władzy.

Andrzej Chodubski

Magdalena Żemojtel-Piotrowska, *Narzekanie i roszczeniowość a postrzeganie świata społecznego*, Gdańsk 2009, ss. 214.

W poznaniu humanistycznym, a w tym politologicznym nośnym wyzwaniem jest rozpoznawanie kultury: systemów wartości, znaczeń, norm i reguł, form dyskursu, mentalności zbiorowej. Ważny aspekt poznawczy stanowi kultura polityczna. Obok rozpoznawania w niej relacji zachodzących między rządzącymi i rządzonymi, istotne jest postrzeganie zjawisk psychologii polityki, a w tym postaw, zachowań aspiracji jednostek, jak i grup społecznych, które w ważnym wymiarze generują oblicze życia społeczno-politycznego. W odniesieniu do społeczeństwa polskiego nośna jest w tym względzie instytucja narzekania i roszczeniowości. Zagadnienie to jest przedmiotem analizy poznawczej w prezentowanej książce. Napisana jest ona z punktu widzenia badań psychologicznych. Jej część empiryczna ukierunkowana jest na poszukiwanie powiązań między wybranymi elementami kultury niezadowolenia oraz wpływu tej kultury na percepcję osób wyrażających w rozmaity sposób dysatisfakcję.

W wykładzie prezentującym istotę problemu wyodrębniono siedem podstawowych zagadnień, tj. 1. Uniwersalne wymiary kultury – badania międzykulturowe; 2. Badania nad mentalnością Polaków – wybrane zjawiska; 3. Narzekanie; 4. Roszczeniowość; 5. Kultura niezadowolenia a postrzeganie świata społecznego; 6. Problemy i hipotezy badawcze; 7. Badania. Przypomina się, że kultura wpływa na sposób odbioru rzeczywistości, jest *de facto* zbiorem określonych przekonań na jej temat, takich jak np. wiara w sprawiedliwość świata czy określone stereotypy, zawiera także zestaw wspólnych wartości determinujących sposoby wchodzenia w interakcje społeczne. Wskazuje się, że narzekanie jest jedną z najczęstszych czynności, jakie towarzyszą codziennym kontaktom międzyludzkim. Jednak jest to czynność, która zdaje się nie występować z równą częstością w różnych kulturach; ponadto wska-

zuje się, że co drugi Polak sądzi, że jego rodacy lubią narzekać bez powodu.

Roszczeniowość, rozumiana jest jako nieuprawnione wysuwanie żądań i stanowiąca oś syndromu, złożonego z określonych przekonań powiązanych z poczuciem krzywdy. Wpisuje się ona w całą gamę negatywnych zjawisk życia społecznego, jako negatywny stosunek do władzy, wyuczona bezradność czy alienacja. Jest to zjawisko płynące z poczucia niezadowolenia. Wsuwanie roszczeń jest samo w sobie przejawem dysatisfakcji, równie ważnym jak narzekanie czy krytykowane poszczególnych aspektów świata społecznego.

Charakteryzując uniwersalne wymiary kultury przywołuje się m.in. ustalenia badawcze: Geerta Hofstede, Shaloma Schwartza, Ronalda Ingleharta. Zwraca się uwagę na ich badania z zakresu: dystansu władzy, kolektywizmu – indywidualizmu, kobiecości – męskości, unikania niepewności, kategorii hierarchii wartości, kompatybilności i konfliktów nowoczesności i ponowoczesności, a w tym postaw, przekonań wobec władzy.

Wskazując na obraz postaw Polaków wobec zagadnień społecznych, politycznych i gospodarczych zauważa się, że są one wypadkową oddziaływań modernizacyjnych i transformacyjnych, związanych mniej lub bardziej bezpośrednio ze zmianą ustrojową.

Wskazuje się ogólnie przemiany w moralności, zachodzące pod wpływem procesów modernizacji, to zwiększający się relatywizm moralny oraz permissywizm w wybranych strefach moralności Polacy wykazują niski stopień zaufania do innych. Zaufanie jest jednym z ważnych wyznaczników aktywności politycznej oraz zadowolenia z życia. 78% Polaków uważa, że praca jest bardzo ważna w ich życiu. 17% wyraża poparcie dla rządów wojskowych, 88% uważa, że najlepsze byłoby rządy fachowców.

Wskazuje się, że negatywnie nastawienie do władzy oraz brak poparcia dla protestów charakteryzuje kultury o wysokim unikaniu niepewności. W obliczu przemian ustrojowych wśród Polaków występuje wysoki poziom niepokoju (s. 33).

Mentalność, rozumiana jako zakodowane w pamięci przekonania i wyobrażenia o sobie i rzeczywistości poza „ja” (system wiedzy) wraz ze sposobami i nawykami myślenia oraz wyznawanymi i odczuwanymi wartościami, postrzega się za wyznacznik zachowań społecznych człowieka.